

Stanisław Majewski

"Historia oświaty i wychowania w Polsce 1918-1939: studium historiograficzne", Władysława Szulakiewicz, Toruń 2000 : [recenzja]

Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne 15, 277-280

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Stanisław Majewski

Władysława Szulakiewicz, *Historia oświaty i wychowania w Polsce 1918–1939. Studium historiograficzne*,
Wyd. UMK, Toruń 2000, 282 s.

Historia oświaty i wychowania przeszła długą drogę rozwoju. Pierwsze prace o tej problematyce, które obecnie uznać można za historyczno-oświatowe, pojawiły się już w okresie odrodzenia, ale właściwy rozwój tej dyscypliny naukowej rozpoczął się w epoce oświecenia, tak w Polsce jak też innych państwach zachodnioeuropejskich. Jednak już w XIX w. badania nad dziejami oświaty i wychowania na ziemiach polskich zostały zahamowane z uwagi na politykę zaborców. Dopiero w 2. połowie XIX w. w sposób nieskrępowany mogły się one rozwijać w autonomicznej Galicji. Henryk Barycz nazywa ten okres trzecim z kolei etapem rozwoju historii wychowania, kiedy po pracy Hugo Kołłątaja *Stan oświecenia w Polsce w ostatnich latach panowania Augusta III* oraz Józefa Łukaszewicza *Historia szkół w Koronie i Wielkim Księstwie Litewskim* i *Chowannie* Bronisława Trentowskiego pojawił się, jak to określił, H. Barycz „nowy znakomity zespół pracowników i badaczy historyczno-wychowawczych, którzy udoskonalili metodę i położyli fundament pod ściśle naukowe, monograficzne badanie dziejów oświaty i szkolnictwa. Byli to Wielkopolanie z pochodzenia, ale warsztatem pracy związani z Małopolską: Antoni Danysz, Kazimierz Morawski, Antoni Karbowski. Wreszcie przygotowywana i szeroko rozważana tuż przed pierwszą wojną światową reforma szkoły galicyjskiej w sensie podwójnym, w duchu mianowicie jej unowocześnienia i unarodowienia, zrodziła czwartą generację historyków oświaty w osobach: Stanisława Kota, Heleny Orszy-Radlińskiej, Stanisława Łempickiego, Józefa Lewickiego, Zygmunta Kukulskiego, nawiązujących do najświetniejszych tradycji wychowawczych polskich z epoki humanizmu i oświecenia”¹.

¹ H. Barycz, *Stan i perspektywy rozwoju historii oświaty i wychowania w Polsce*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1947, nr 3–4, s. 4.

Właściwy rozwój historii wychowania nastąpił jednak dopiero w Polsce Odrodzonej. Stworzono wówczas instytucjonalne warunki badań naukowych, ukształtowały się mające swą specyfikę ośrodki badań, ukazały się setki wydawnictw źródłowych i opracowań monograficznych. Historia wychowania stała się dyscypliną akademicką, powstały pierwsze podręczniki ze znakomitą syntezą Stanisława Kota na czele.

Temu właśnie okresowi poświęciła swą pracę Władysława Szulakiewicz. Wypełnia ona dotkliwą lukę w dotychczasowej historiografii. Jediną pracą, będącą próbą całościowego podsumowania dorobku historii wychowania, była do tej pory *Bibliografia historii wychowania 1918–1939* Stefana Możdżenia, wydana w 1978 r. Praca obok wstępu, zakończenia, bibliografii oraz aneksu składa się z ośmiu logicznie połączonych ze sobą rozdziałów. Pierwszy rozdział dotyczy pozytywistycznych i neoromantycznych tradycji rozwoju historii wychowania. Autorka przedstawia zarówno kształtowanie się koncepcji metodologicznych tej dziedziny nauki, jak również próby wprowadzenia tej dziedziny do zakładów kształcenia nauczycieli, w których występowała początkowo jako historia pedagogii.

Rozdział drugi jest udaną próbą analizy instytucjonalnych warunków badań historyczno-oświatowych w II Rzeczypospolitej. W niepodległym państwie głównymi ośrodkami pracy naukowej stały się uczelnie wyższe, w tym przede wszystkim uniwersytety. Autorka precyzyjnie przedstawiła główne ośrodki naukowe i ich strukturę instytucjonalną, wykazała też kierunki zainteresowań badawczych uczonych.

Nowatorski jest rozdział trzeci poświęcony charakterystyce środowiska historyków wychowania. Autorka zastosowała kwestionariusz badawczy pozwalający na wszechstronną analizę wspomnianej grupy uczonych. Znalazła się tu charakterystyka demograficzna, pochodzenie terytorialne i społeczne, rodowody i drogi naukowe historyków oświaty, ich zainteresowania badawcze i udział w życiu naukowym kraju.

Rozdział czwarty to analiza stanowisk metodologicznych w historii wychowania. Autorka przedstawia trzy stanowiska: historyczne, pedagogiczne i socjologiczne. Dotychczas historię wychowania zaliczano do nauk historycznych, głównie ze względu na metody badawcze, którymi się posługuje, oraz pedagogicznych, gdyż przedmiotem zainteresowania historii wychowania jest analiza zjawiska wychowania od strony teorii i praktyki pedagogicznej na przestrzeni dziejów. Coraz bardziej wyraziste staje się stanowisko socjologiczne, w którym nie tyle są ważne same fakty historyczne, ale pewne procesy, które doprowadzają do transferu kultury i zmian społecznych. Postawa taka zaczyna przeważać głównie w historiografii zachodniej. Ale także recenzowana praca W. Szulakiewicz pokazuje, że polscy historycy wychowania udanie stosują tę koncepcję metodologiczną.

W rozdziale piątym Autorka uzmysławia czytelnikom, że problematyka historyczno-oświatowa podejmowana jest także przez filozofów, historyków literatury oraz historyków Kościoła i historyków nauk medycznych. Lektura tej części pracy przekonuje, że interesująca nas dyscyplina naukowa nadal się rozwija i poszerza zakres i problematykę badawczą. Zbliżony do powyższej problematyki jest rozdział szósty,

pokazujący zainteresowania badawcze poszczególnymi epokami autorów piszących w okresie II Rzeczypospolitej. Autorka wiele zagadnień przedstawia w zestawieniach tabelarycznych, co konkretyzuje i uwiarygodnia rozważania.

W rozdziale siódmym, który może być tematem oddzielnej rozprawy naukowej, W. Szulakiewicz udowadnia wzrastający udział i wpływ kobiet na rozwój badań historyczno-oświatowych.

Końcowe partie pracy poświęcone zostały problematyce dydaktyki historii wychowania. Zamieszczenie tej problematyki uważam za w pełni uzasadnione. Rozwojowi badań naukowych w naszej nauce powinno towarzyszyć przekazywanie jej wyników nie tylko w formie różnych wydawnictw naukowych, ale także ich upowszechnianie w procesie kształcenia akademickiego studentów. Dlatego za niezwykle potrzebny uznać należy ostatni rozdział recenzowanej pracy dotyczący nauczania historii wychowania w różnych środowiskach uczelnianych. Dzięki temu praca nabiera charakteru dzieła całościowego. Zakres poruszanej problematyki jest dobrze przemyślany i właściwie rozwinięty.

Autorka, jak przystało na dzieło historyczne, wykorzystowała różnorodne źródła archiwalne. Należy podkreślić zwłaszcza wydobyte z zasobów Archiwum Akt Nowych – zespołu Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego akt osobowych wybitnych uczonych reprezentantów różnych nauk i specjalności: socjologów, historyków dziejów kultury literatury, oświaty itp. Dalej wykorzystane zostały dokumenty uniwersytetów, w których rozwijała się historia wychowania w okresie międzywojennym (Kraków, Poznań), uczelni powstałych po II wojnie światowej, w których kontynuowali działalność naukową ocaleli z pożogi wojennej uczeni lub ich następcy. Warto odnotować wykorzystanie źródeł placówek zagranicznych (np. archiwum we Lwowie), a także archiwaliów Polskiej Akademii Nauk w Warszawie i Krakowie oraz zbiorów rękopiśmiennych Biblioteki Jagiellońskiej. Autorka wykorzystała również bogate źródła drukowane oraz obszerną literaturę przedmiotu.

Cennym uzupełnieniem pracy są zamieszczone w bibliografii najważniejsze opracowania historyków wychowania, wydane w okresie międzywojennym, oraz prace poświęcone tym historykom, wydane do czasu ukazania się recenzowanej pracy. Oczywiście ta część pracy wymaga stałego uzupełniania w miarę publikowania kolejnych prac. Wysiłek badawczy W. Szulakiewicz udowodniła także w aneksach pokazujących m.in. problematykę badawczą realizowaną w poszczególnych ośrodkach naukowych.

Lekturę recenzowanej pracy ułatwiają dobrze opracowane indeksy.

Recenzowana rozprawa naukowa ma charakter oryginalny. Jest pierwszą pracą ujmującą w syntetyczny sposób dokonania i osiągnięcia badawcze historyków wychowania w latach 1918–1939. Jej opracowanie wymagało od Autorki ogromnego wysiłku badawczego wobec rozproszenia i niekompletności źródeł. Ten trud przyniósł jednak oczekiwane efekty. Jak już wspomniano, praca jest niezwykle bogata pod względem faktograficznym, a jednocześnie otwiera nowe pola badawcze dla młodego pokolenia historyków oświaty, zwłaszcza w sferze badań biograficznych.

Wzorem Krakowa, Kielc i kilku innych ośrodków należy kontynuować prace badawcze nad opracowaniami dokonań naukowych historyków okresu międzywojennego i powojennego². Aktualny nadal jest projekt opracowania słownika czy encyklopedii historii wychowania, atlasu historycznego szkolnictwa polskiego, bibliografii historii wychowania okresu po II wojnie światowej. Wydaje się, że Autorka recenzowanej pracy wielce przyczynić się może do przyspieszenia tych badań.

W końcu praca przekonuje, jak bogaty jest dorobek tej dziedziny nauki, a niezwykle korzystny i potrzebny jest jej kurs w pedagogicznym kształceniu nauczycieli. Tę refleksję kieruję głównie do tych, którzy z roku na rok podejmują starania o jej ograniczenie w programie studiów akademickich.

² Por. *Historia wychowania w XX wieku, dorobek i perspektywy*, pod red. T. Gumuły, J. Krasuskiego, S. Majewskiego, Kielce 1998.